

О. Орендарець,

аспірант кафедри екологічного права юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

МЕТОДОЛОГІЯ СУЧАСНОЇ ЕКОЛОГО-ПРАВОВОЇ НАУКИ

Актуальність дослідження питань методології еколого-правової науки поряд з вивченням таких складових, як об'єкт, предмет та функції зазначеної науки, обумовлюється злободенністю проблем правового регулювання відносин щодо підтримання екологічної рівноваги, забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання природних ресурсів, які матимуть очікуваний результат за умови їх належного наукового забезпечення. Відомо, що ефективність еколого-правових досліджень визначається її методологічним обґрунтуванням.

Особлива потреба в дослідженні методологічних основ еколого-правової науки викликана тим, що на сьогодні продовжують з'являтися нові, суттєві для даної галузі науки обставини, які диктують необхідність розробки сучасних методологічних підходів. Зокрема, під час розробки та реалізації методологічних основ науки екологічного права важливо брати до уваги її об'єктивні умови розвитку, перш за все, стан сучасного суспільного розвитку. Цілком закономірним є прагнення вчених проаналізувати прийоми та засоби, за допомогою яких набуваються нові знання, а також відбувається поглиблення наукового пізнання в розкритті законів еколого-правового спрямування.

Аналіз наявних доктринальних напрацювань, пов'язаних з дослідженням методологічних засад формування та функціонування еколого-правової науки, свідчить, на нашу думку, про те, що їм не приділялася належна увага. Теоретичні науково-правові засади методології науки екологічного права були предметом дослідження в публікаціях таких зарубіжних вчених, як О.К. Голіченков, М.М. Бринчук, Т.І. Макарова, А.С. Шестерюк. На жаль, слід визнати, що вищевказані проблеми в еколого-правовій науці України досліджувалися лише фрагментарно.

Проблеми методу та методології наукового дослідження постійно привертають увагу вчених різних галузей правової науки. Так, на думку Р. Лукича, методологія правової науки – це наука про метод, чи методи, коли право досліджується в гео-

ретико-пізнавальних чи практичних цілях [1, с. 49]. Д. Керимов зазначає, що методологія не є самостійною (загальною чи приватною) наукою, локальною галуззю наукового знання, яка існує ізольовано від всієї системи наук. Вона виникла історично та розвивалася всім комплексом наукового пізнання. Ще у працях визначних істориків та філософів (Платон, Аристотель, Бекон, Декарт, Кант, Гегель) були закладені основи методології науки в цілому. Однак водночас в роботах видатних вчених того часу методологія науки, на нашу думку, поставала в узагальненому і слабо розвинутому вигляді.

Історично методологія довгий час розглядалась лише як вчення про методи діяльності (дослідження). Таке розуміння методології обмежувало її предмет аналізом методів [2, с. 68].

Поняття «методологія» (грец. *μεθοδολογία*) дослівно означає «вчення про методи» [3, с. 16]. З розвитком науки, техніки, виробництва, зростанням у соціальній діяльності ролі розумових операцій відбулось виділення методології в спеціальну галузь знання.

Методологія (від «метод» та «логія») – вчення про структуру, логічну організацію, методи, засоби діяльності. Методологія – система принципів та засоби організації і побудови теоретичної та практичної діяльності, а також вчення про цю систему [4, с. 25]. Наведені вище визначення можна взяти, на нашу думку, за основу, базуючись на них проаналізувати ті підходи щодо поняття «методології», які склалися в науковій еколого-правовій літературі.

Зокрема, як підкреслює А. Шестерюк, для еколого-правової теорії філософська складова суттєвим чином визначає її методологічні засади, внутрішній зміст понятійного апарату, знання в цілому. Це обумовлено, по-перше, формуванням еколого-правових знань в надрах соціально-філософської науки, а по-друге, перетином проблем еколого-правової науки з соціологією і соціальною філософією на загально-соціологічному рівні [5, с. 10].

Наведену вище точку зору поділяє В. Носік, який стверджує, що методологія

того чи іншого суспільного явища – це не сукупність наукових методів пізнання, а певною мірою філософське поняття. Зокрема, на його думку, методологічну основу формування, розвитку, і функціонування еколого-правової науки мають становити вчення національної та зарубіжної філософської, екологічної, економічної, юридичної та інших доктрин про взаємозв'язок людини, суспільства і природи [6, с. 25–26].

У порядку постановки проблеми О. Голіченков висловив позицію, про те, що для методології еколого-правової науки в силу ряду її особливостей (специфіки предмета, нетрадиційності, парадоксальності суспільного сприйняття, динамічності розвитку) відправними є два питання: по-перше, розуміння цієї категорії, її структура, по-друге, з'ясування взаємозв'язків і взаємозалежності між структурними елементами [7, с. 21].

Т. Макарова наголошує на важливому аспекті в методології науки екологічного права – існування дворівневої структури вивчення засобів пізнання методології науки екологічного права. Зокрема, на її думку, вивчення засобів пізнання і методів, які використовуються даною галуззю юридичної науки, може бути здійснено на двох рівнях: загальнометодологічному, який створює світоглядну позицію, і прикладному, який визначає способи і засоби пізнання права.

Як зазначає Т. Макарова, на сучасному етапі загальнотеоретичну основу розвитку науки екологічного права становить концепція сталого розвитку, як складова основа цивілізаційного підходу до забезпечення політики у сфері охорони навколишнього середовища, а також в сферах економічного і соціального розвитку. Прикладний аспект методології науки екологічного права формує організаційний і правовий інструментарій, який застосовується даною галуззю правової науки, а також включає: а) самостійність змісту, взаємодію між собою механізмів охорони навколишнього середовища – організаційного, економічного та ідеологічного; б) комплексність науки екологічного права, що дозволяє забезпечувати взаємодію екологічних та інших галузевих норм, які регулюють екологічні відносини, на підставі принципу взаємодії загальних та спеціальних норм; в) виявлення дефектів, властивих правовому регулюванню суспільних відносин у галузі навколишнього середовища, а також визначення відмінностей між внутрішніми і зовнішніми недоліками такого регулювання, що дозволяє розширити коло можливостей щодо виправлення неясних нормативних правових актів, які знижують соціальну цінність права [8].

М. Бринчук звертає особливу увагу на взаємозв'язок методології науки екологічного права з вирішенням проблем навколишнього природного середовища в державі. Зокрема, на його думку, методологічні підходи до екологічного права, реалізовані в еколого-правових рішеннях, включаючи норми права, служать основою до дії окремих людей, суспільства, держави. Методологічним підґрунтям вирішення проблем охорони довкілля, які постають перед державою, є, на його думку, науково-теоретичні та правові розробки, що здійснювалися вченими-екологами протягом багатьох років [9].

На жаль, на сьогодні слід визнати, що у своїх наукових доробках деякі молоді вчені найчастіше змішують такі поняття, як «методологія» і «метод», що призводить до розмивання методологічної основи еколого-правових досліджень.

Загальновідомо, що основну складову методології наукового пізнання становлять методи наукового дослідження. Поняття «метод» (від грець. *methodos* – спосіб пізнання) у широкому розумінні означає «шлях до чогось», шлях дослідження, шлях пізнання, теорія, вчення, свідомий спосіб досягнення певного результату, здійснення певної діяльності, вирішення певних задач [10, с. 24].

Метод – це сукупність певних правил, прийомів, способів і норм пізнання та дії. Основна функція методу полягає у внутрішній організації та регулюванні процесу пізнання або практичного перетворення того чи іншого об'єкта [11, с. 11].

На сьогодні співвідношення понять «метод» та «методологія» широко розкривається у філософських науках. Не заглиблюючись у науково-теоретичні дискусії приєднуємося до думки І. Малінової, яка наголошує, що методологія – система координат, а метод – вектор пошуку та дії. Система координат може бути побудована тільки на основі прихильності до однієї методологічної лінії, що не виключає прагнення об'єднати різні інтелектуальні традиції та підходи [12, с. 27].

Метод дозволяє пізнати одну зі сторін досліджуваного явища. Методологія ж дозволяє пізнати сутність цього явища. Методологія – це основа, що формує необхідний набір пошукових інструментів, які дозволяють відобразити їх специфічну сутність.

З врахуванням викладеного вище зазначимо, що методи не визначають успіх еколого-правового дослідження, вони лише допомагають в пошуку науково-теоретичних еколого-правових явищ, служать своєрідним компасом в ході наукового пізнання еколо-

го-правових проблем. Адже не тільки сукупність методів складає об'ємне поняття «методологія еколого-правової науки». Поряд з методами наукового пізнання невід'ємними елементами методологічної основи еколого-правових досліджень є екологічні, економічні, філософські, соціальні та інші аспекти взаємодії суспільства і природи.

В зв'язку з викладеним вище, перш за все, слід наголосити на необхідності правильного та адекватного застосування методів в процесі пізнання. На жаль, окремо взятий метод не дає правнику-екологу впевненості щодо успіху у завершенні еколого-правового наукового дослідження. Перед вченими в ряді випадків постає питання про вибір одного з двох або декількох близьких за своїм характером методів. Тому на основі однієї і тієї ж теорії можуть виникнути варіації методів, які можуть бути класифіковані за різними критеріями, наприклад, методи природничих і методи гуманітарних наук; якісні і кількісні методи тощо.

На думку О. Дубовик, серед великої кількості методів еколого-правової науки можливо виділити загальнонаукові та конкретно-соціологічні методи. До еколого-правової науки також можливо застосувати окрім логічного, історичного та інших загальнонаукових методів, й специфічні – екологічні методи [13, с. 31].

З метою ґрунтовного науково-правового аналізу методів еколого-правової науки звернемось до витоків самої правової науки.

В сучасній правовій науці, в еколого-правовій зокрема, склалася багаторівнева концепція методології наукового дослідження, згідно з якою методи наукового пізнання за ступенем загальності і сфери дії можуть бути поділені на три основні групи: 1) філософські методи (діалектичні); 2) загальнонаукові методи; 3) спеціально-правові методи.

Філософські методи (діалектичні) – це система принципів, операцій, прийомів, що носять загальний, універсальний характер. Загальновідомо, що розробником діалектичного методу пізнання є німецький вчений Г. Гегель, який, виокремивши зазначений метод застосував його для вивчення взаємодії природи, суспільства і людини [14, с. 53]. Тож, на нашу думку, діалектичний метод ґрунтується на визнанні об'єктивності й певної закономірності суспільного розвитку, а також дозволяє проаналізувати правову природу еколого-правових понять, правовий режим природних ресурсів тощо, виходячи із взаємодії розвитку правового регулювання та розвитку суспільних відносин, що складаються в суспільстві.

Слід визнати, що в наукових еколого-правових дослідженнях філософські методи не завжди прямо проявляються. Зазвичай науковці застосовують їх стихійно, як об'єктивно існуючі закони, які визначають розвиток раціонального використання природних ресурсів, їх охорони та забезпечення екологічної безпеки.

Відомо, що до загальнонаукових методів відносяться: аналіз та синтез, індукція та дедукція, спостереження та опис, системний та формально-логічний методи.

Для того, щоб дослідити особливості та проблеми застосування загальнонаукових методів, охарактеризуємо окремо кожен з них.

У філософській науці метод аналізу розглядають як вивчення предмету дослідження за допомогою його поділу на складові елементи (частини об'єкта, його властивості, ознаки) з метою їх досконалого та якісного вивчення. Кожна з виділених частин аналізується окремо в межах єдиного цілого. В свою чергу, метод синтезу розуміють як об'єднання різних сторін предмета в єдине ціле [15, с. 48].

З огляду на вищевикладене, вважаємо, що в еколого-правовій науці за допомогою аналізу окреслюють структуру науки екологічного права, фіксують її основні елементи, встановлюють характер взаємозв'язку між ними; а за допомогою синтезу – узагальнюють дані, отримані у результаті аналізу різноманітних властивостей і ознак еколого-правових явищ, які досліджуються. Синтезуючи аналітичні дані окремих елементів науки екологічного права, можемо одержати уявлення про еколого-правову науку в цілому.

Не менш важливими методами еколого-правової науки є індукція і дедукція.

Індукцією прийнято називати логічний прийом наукового дослідження, який пов'язаний з узагальненням результатів спостереження та експериментом і рухом наукової думки від одиничного до загального. Даний метод дозволяє сформулювати визначення та поняття.

Дедукція – це, по-перше, перехід у процесі пізнання від загального до одиничного, виведення одиничного із загального; а, по-друге, – процес логічного висновку, тобто переходу за тими чи іншими правилами логіки від деяких окремих пропозицій (посилань) до висновків [16, с. 32].

На нашу думку, в еколого-правовій науці методи індукції та дедукції використовуються у наступному розумінні:

- індукція полягає у пізнанні окремих сторін або властивостей еколого-правової науки, на основі яких потім даються

узагальнення різноманітного рівня. Наприклад, вивчивши окремі права громадян у сфері екології, одержуємо загальне уявлення про систему зазначених прав;

• дедукція – за допомогою логічних висновків від загальних суджень до конкретних пізнаються загальні закономірності розвитку еколого-правової науки. Поступово розчленовуючи їх на окремі групи, їм дається наукова оцінка. Наприклад, досліджуючи в цілому таку групу правовідносин, як правовідносини у сфері природокористування, із неї виділяють і досліджують окремі підгрупи відносин, пов'язаних із використанням конкретних природних ресурсів і т. д.

Наступними загальнонауковими методами, на нашу думку, які доцільно розглянути, є спостереження та опис. Зокрема, під час спостереження отримуються знання про зовнішні сторони об'єкта пізнання та про його суттєві властивості. Спостереження може бути безпосереднім та опосередкованим [17, с. 34]. Метод опису, в свою чергу, прийнято застосовувати у фіксуванні результатів спостереження за допомогою певних наукових систем.

Використання зазначених вище методів в еколого-правовій науці має місце, насамперед, під час дослідження відповідної правозастосовної практики (як судової, так і адміністративної), реалізації еколого-правових норм, виявлення недоліків та колізій законодавства в сфері охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

Привертає увагу також і системний метод, який являє собою сукупність загальнонаукових методологічних вимог, в основі яких лежить дослідження об'єктів науки. До числа вищезазначених вимог відносяться: а) виявлення залежності кожного елемента від його місця і функцій у системі науки, з урахуванням того, що властивості цілого не можна звести до суми властивостей цих елементів; б) аналіз того, наскільки поведінка системи зумовлена як особливостями її окремих елементів, так і властивостями її структури; в) дослідження механізму взаємодії системи і середовища; г) вивчення характеру ієрархічності, притаманного даній системі; д) забезпечення всебічного багатоаспектного опису системи; е) розгляд системи як динамічної цілості, що розвивається [16, с. 35].

Системний метод в еколого-правовій науці передбачає проведення наукових досліджень з урахуванням різних підходів до явища, яке розглядається та аналізується. Еколого-правове дослідження має вико-

ристовувати велику кількість фактів, які повинні ґрунтуватись переважно на установлених висновках, враховуючи всі наявні погляди та ідеї, з метою створення нових знань про досліджуване явище. Тому еколого-правові дослідження не повинні, на нашу думку, повторювати вже відоме в науці, а мають вносити, щось «нове».

За допомогою системного методу в еколого-правовій науці досліджуються еколого-правові явища, що мають складну внутрішню будову і включають в себе декілька внутрішніх елементів. Будь-яке еколого-правове явище науковці розглядають в системі методологічної взаємодії доктрин еколого-правової науки з практичним застосуванням еколого-правових норм та з урахуванням міжнародного досвіду.

Важливе місце в системі загальнонаукових методів посідає також формально-логічний метод, який базується на використанні правил формальної логіки та мови, граматики та морфології. Вони застосовуються під час тлумачення еколого-правових норм як безпосередньо на практиці (наприклад, у правотворчому процесі, при систематизації та реалізації досягнень науки екологічного права), так і з науковою метою – дати доктринальне тлумачення. Отже, в еколого-правових дослідженнях вищезгаданий метод використовують під час тлумачення еколого-правових норм, формулювання еколого-правових понять, класифікації еколого-правових явищ та вироблення пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення нормативно-правового забезпечення регулювання екологічних відносин.

У юридичній науці, окрім загальнонаукових, кожна галузь правової науки використовує свої спеціальні методи дослідження, застосування яких обумовлено специфікою як об'єктів галузевої правової науки, так і права в цілому.

Серед спеціальних методів, які використовуються в еколого-правовій науці, можна виокремити основні, які, на нашу думку, як правило, застосовуються у багатьох дослідженнях: історико-правовий метод, догматичний метод, порівняльно-правовий, статистичний.

1. *Історико-правовий метод* допомагає окреслити передумови виникнення певного правового інституту, визначити тенденції та перспективи його розвитку [19, с. 21]. В еколого-правовій науці історико-правовий метод дає змогу дослідити генезу формування еколого-правового поняття, виникнення, формування та розвиток окремого еколого-правового інституту у хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх та зовнішніх зв'язків, закономірностей та протиріч.

2. *Порівняльно-правовий метод*, суть якого полягає в порівнянні подібних правових інститутів, сформованих у різних правових системах, і виявленні, на підставі порівняння умов їх становлення, розвитку і застосування, чинників, які обумовлюють той чи інший вид і зміст відповідного інституту [20, с. 73]. Даний метод в еколого-правових дослідженнях сприяє виявленню подібних та відмінних ознак у законодавчому регулюванні екологічних відносин на національному та міжнародному рівнях.

3. *Догматичний метод* (метод тлумачення правових норм), який передбачає встановлення суті й призначення юридичних інститутів шляхом застосування спеціальних юридичних прийомів конструювання правових норм та їх тлумачення. Догматичний метод застосовується в тлумаченні структури й змісту еколого-правових норм з метою встановлення взаємозв'язку між ними. При цьому предметом аналізу є норми права. Догматичний метод органічно поєднаний з методами тлумачення і формальної логіки. Тому догматичний метод в еколого-правовій науці покликаний спростити, упорядкувати й перетворити результат тлумачення в логічний висновок.

4. *Статистичний метод* ґрунтується на врахуванні дії множинності випадкових факторів, які характеризуються стійкою частотою. Даний метод, наприклад, застосовується під час вивчення та аналізу статистичних даних щодо кількості виявлених порушень вимог національного екологічного законодавства.

Крім зазначених методів вчені-екологи нерідко використовують у своїх дослідженнях методи інших галузевих наук (так звані «міждисциплінарні методи»), як правило, – статистики, соціології, історії та лінгвістики. Вони все частіше застосовуються в еколого-правовій науці, чим поглиблюють взаємозв'язки з іншими галузевими науками. Це призводить до того, що результати, прийоми і методи галузевих наук все більш широко використовуються в еколого-правовій науці.

Розглянуті вище методи, за допомогою яких здійснюються наукові дослідження, на нашу думку, дозволяють стверджувати, що методологія сучасної еколого-правової науки не може бути зведена лише до одного методу, адже кожен метод застосовується не ізольовано, а у поєднанні з іншими. Проведене дослідження, на нашу думку, дозволяє зробити висновок про те, що використання тих чи інших методів в еколого-правовій науці визначається колом поставлених в процесі дослідження задач перед науковцем. Вибір та використання

адекватного методу для вирішення однієї або групи подібних еколого-правових задач є запорукою успіху на будь-якому етапі еколого-правового дослідження. Так, пропонуємо наступне визначення: *методологія еколого-правової науки* – це вчення про принципи побудови, систему підходів, форми, методи, прийоми і способи наукового пізнання особливостей взаємодії суспільства і природи, їх розвитку, удосконалення правового регулювання у сфері раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки.

Ключові слова: еколого-правова наука, еколого-правові дослідження, методологія еколого-правової науки, методи еколого-правової науки.

На основі доктринальних підходів, які склалися в юридичній науці в цілому та в науці екологічного права зокрема, розглядаються теоретичні та практичні аспекти методології сучасної еколого-правової науки. В статті досліджуються поняття «методологія» та «методи» науки екологічного права та їх співвідношення; автором запропонована класифікація методів еколого-правової науки.

На основе доктринальных подходов, сложившихся в юридической науке в целом и в науке экологического права в частности, рассматриваются теоретические и практические аспекты методологии современной эколого-правовой науки. В статье исследуются понятия «методология» и «методы» науки экологического права и их соотношение; автором предложена классификация методов эколого-правовой науки.

On the basis of the scientific approaches which have developed in the environmental law science the author considers theoretical and practical aspects of an environmental law science methodology. In the article the author studies the notion of «methodology» and «method» of the environmental law science and their correlation. The author analyses a classification of the methods of the environmental law science.

Література

1. Лукич Р. *Методология права*. – М. : Прогресс. – 1981. – 304 с.
 2. Декарт Р. *Рассуждения о методе, чтобы верно направлять свой разум и отыскать истину в науках. Метафизические рассуждения. Начало философии*. – М. : Вежа. – 1998. – 376 с.

3. Баскаков А.Я., Туленков Н.В. *Методология научного исследования : учеб. пособ. – 2-е изд. испр. – К. : МАУП, 2004. – 116 с.*
4. *Основы методологии та організації методології наукових досліджень : навч. посібник для студентів, аспірантів, курсантів / за ред. А.Є. Конверського. – К. : Центр учбової літератури. – 2010. – 352 с.*
5. Шестерюк А.С. *Экологическое право: вопросы теории и методологии анализа. – СПб. : Изд-во СПб ГУ. – 2000. – 220 с.*
6. Носік В.В. *Розвиток доктрин земельного, аграрного та екологічного права у національній правовій системі України // Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права : збірник матеріалів круглого столу (24 травня 2013 року) / за ред. Шульги М.В., Саннікова Д.В. – 2013. – Харків. – С. 25–26.*
7. Голиченков, А.К. *Экологическое право: в поисках современной методологии / А.К. Голиченков // Актуальные проблемы развития экологического права в XXI веке. :Отв. ред. М.М. Бринчук, О.Л. Дубовик. ;Труды Ин-та гос-ва и права РАН. – 2007. – № 5. – С. 19–36.*
8. Макарова Т.И. *Методология экологического права: к вопросу о разработке современных теоретико–правовых подходов [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://elib.bsu.by/bitstream.pdf>.*
9. Бринчук М.М. *Проблемы методологии экологического права / М.М. Бринчук ; Ин-т гос-ва и права РАН [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.igpran.ru/public/publiconsite>.*
10. *Основы методологии та організації наукових досліджень : навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів / за ред. А.Є. Конверського. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.*
11. Сырых В.М. *Метод правовой науки. (Основные элементы, структура). – М. : Юрид. лит. – 1980. – 528 с.*
12. Малинова И.П. *Философия правотворчества. – Екатеринбург. – 1996. – 236 с.*
13. Дубовик О.Л. *Экологическое право : учеб. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. –2007. – 688 с.*
14. Губар О.М. *Філософія: інтерактивний курс лекцій : навч. посібник. – К. : Центр учбової літератури. – 2007. – 186 с.*
15. Білуха М.Т. *Методологія наукових досліджень: Підручник. – К.: АБУ, 2002. – 289 с.*
16. *Основы методологии та організації наукових досліджень : навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів / за ред. А.Є. Конверського. – К. : Центр учбової літератури. – 2010. – 352 с.*
17. Пащенко В.М. *Методологія та методи наукових досліджень: навчальний посібник для студентів. – К. : Видавництво «Аспект-Поліграф». – Ніжин. – 2010. – 311 с.*
18. Блауберг И.В., Садовский В.Н., Юдин Э.Г. *Системный подход в современной науке // Проблемы методологии системного исследования. – М. : Мысль. – 1970. – С. 7–48.*
19. Сырых В.М. *Метод правовой науки. (Основные элементы, структура). – М. : Юрид. лит. – 1980. – 528 с.*

УДК 340.342

В. Дудченко,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА ПРОФЕСОРА Р. ЦИППЕЛІУСА

Однією з найбільш актуальних проблем в сучасній національній юриспруденції є формування нового ставлення до правової теорії в Україні. Оновлена теорія має віддзеркалити більш складну систему класифікації й характеристики сучасного права, які будуть ґрунтуватися не лише на типах економічного й політичного устрою, але також і на філософських, етичних, ціннісних, релігійних та інших критеріях.

У зв'язку із цим важливо звернутися до накопиченого у світі багатомісячного досвіду філософського осмислення права й використовувати його найкращі надбання в національній теорії й практиці.

З огляду на сказане завдання цієї статті полягає в тому, щоб проаналізувати філософське вчення про право всесвітньовідомого фахівця з філософії права, професора Ерлангенського університету (Німеччина) Р. Циппеліуса. Важливо з'ясувати такі